

Przemysław Sieradzan

Uniwersytet Gdański

Kabardo-Bałkaria jako republika dwutytularna w składzie Federacji Rosyjskiej

Kabardino-Balkaria as a two-subject republic within Russian Federation

Słowa kluczowe: Kaukaz Północny, Kabardo-Bałkaria, narodowości tytularne, etnopolityka, reżimy polityczne, dwupodmiotowość

Keywords: North Caucasus, Kabardino-Balkaria, title nations, ethnopolitics, political regimes, bi-titular

Streszczenie

Niniejszy artykuł poświęcony jest Republice Kabardo-Bałkarii – jednemu z podmiotów Federacji Rosyjskiej, w którym dwie grupy etniczne mają status narodowości tytularnych. Punkt wyjścia do dalszych rozważań stanowi analiza zjawiska dwutytularności w kontekście specyfiki ustroju Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich i Federacji Rosyjskiej. Dalsza część studium poświęcona jest samej Kabardo-Bałkarii, zamieszkiwanej przez dwie zupełnie odmienne w aspekcie kulturowym i językowym grupy etniczne – Kabardyjczyków (należących do superetnosu abchazo-adygejskiego czy też czerkieskiego) oraz tureckich Bałkarów. Przedmiotem rozważań jest wpływ modelu dwutytularnego na charakter reżimu politycznego, relacje międzyetniczne oraz stabilność sytuacji w regionie.

Abstract

The present paper is dedicated to the Republic of Kabardino-Balkaria – one of the subject of Russian Federation, in which two ethnic groups have a status of „titular nation”. The point of entry to the further considerations is an analysis of the phenomenon of „bi-titularism” in the context of the specifics of the political system of

Union of Soviet Socialist Republic and Russian Federation. The further part of the study is dedicated to two ethnic groups, which are completely different in both cultural and linguistic aspect – Kabardians (who belong to Abkhaz-Adyge superethnos) and Turkic Balkars. The influence of bi-titular model on the character of the political regime, inter-ethnic relations and stability of the regional situation.

Spośród wszystkich podmiotów wchodzących w skład Federacji Rosyjskiej najszerszą autonomię kulturową i społeczno-ekonomiczną posiadają republiki – terytoria zamieszkiwane przez nierosyjskie grupy etniczne¹. W odróżnieniu od pozostałych jednostek administracyjno-terytorialnych (krajów, obwodów, miast o znaczeniu federalnym i okręgów autonomicznych), mają własne konstytucje oraz równoprawny z rosyjskim język państwowy². Zakres niezależności republik od Moskwy wzmacniają dodatkowo ich szczególne uprawnienia w sferze fiskalnej i gospodarczej.

Status konstytucyjny republik ma charakter ambiwalentny. Z jednej strony są one integralną częścią Federacji Rosyjskiej, z drugiej jednak posiadają wiele atrybutów charakterystycznych dla suwerennych państw. Konstytucja Rosji z 1993 r. uznała wręcz pojęcia „republika” i „państwo” za synonimy³. Niejednoznaczny status republik jest dziedzictwem tak zwanej „parady suwerenności” z lat 1988–1991, gdy jednostki terytorialno-administracyjne Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich ogłaszały nadrzędność prawa miejscowego nad federalnym⁴. W okresie prezydentury Borysa Jelcyna republiki cieszyły się statusem swoistych „państw w państwie” i często prowadziły *de facto* politykę niezależną od Moskwy. Polityka centralizacji prowadzona przez Władimira Putina w znacznym stopniu przywróciła supremację konstytucji i kontrolę centrum nad podmiotami federacji o dążeniach odśrodkowych. Choć na mocy postanowienia Sądu Konstytucyjnego Federacji Rosyjskiej z 7 czerwca 2000 r. wszelkie akty prawne przyznające republikom atrybuty suwerenności państwowej uznane zostały za nieważne⁵,

¹ Większość współczesnych republik Federacji Rosyjskiej powstała w rezultacie zmiany statusu autonomicznych socjalistycznych republik radzieckich i obwodów autonomicznych Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich.

² Zob. *Konstituciâ Rossijskoj Federacii*, art. 5, 66 i 68.

³ *Ibidem*, art. 5, pkt 2.

⁴ Zob. N.A. Dorončenkov, *K soŭzu suverennyh narodov. Sbornik dokumentov*, Moskwa 1991.

⁵ Postanovlenie Konstitucionnogo Suda RF ot 7 iŭnâ 2000 g. N 10-P „Po delu o proverke konstitucionnosti otdeľnyh položenij Konstitucii Respubliki Altaj i Federal'nogo zakona „Ob obščih principah organizacii zakonodatel'nyh (predstavitel'nyh) i ispolnitel'nyh organov gosudarstvennoj vlasti subëktov Rossijskoj Federacii.

zakres autonomii tych podmiotów jest nadal bardzo szeroki, a ich ustrój i kultura polityczna charakteryzują się znaczną odmiennością. Republikę można uznać za swoiste stadium pośrednie między jednostką administracyjno-terytorialną a pełnoprawnym, suwerennym państwem. Pozwala to – z pewnymi zastrzeżeniami – stosować do ich analizy metody i terminologię używaną przy opisie reżimów politycznych.

Grupę etniczną, od której bierze swą nazwę jednostka terytorialno-administracyjna Federacji Rosyjskiej, przyjęło się określać mianem „narodowości tytularnej”⁶. Etnos, który uzyskał powyższy status, niekoniecznie musi dominować liczebnie na terytorium podmiotu federacji. W większości przypadków republice lub okręgowi autonomicznemu odpowiada jedna narodowość tytularna, która na jej obszarze dysponuje autonomią polityczną i kulturową. W przypadku niektórych jednostek wyróżniono dwie grupy etniczne. W dzisiejszej Federacji Rosyjskiej republikami dwunarodowościowymi są Kabardo-Bałkaria i Karaczajo-Czerkiesja (obie jednostki położone są w zachodniej części Kaukazu Północnego). Oprócz dwóch kaukaskich republik dwunarodowy charakter ma także Chanty-Mansyjski Okręg Autonomiczny będący częścią Obwodu Tiumeńskiego⁷. Osobnym przypadkiem jest Dagestan – nadkaspjska republika położona w części Kaukazu północno-wschodniego, charakteryzująca się nadzwyczajną złożonością etnokulturową⁸.

Republiki dwutytularne są elementem dziedzictwa radzieckiej polityki etnicznej. Genezy samej idei dwunarodowościowego podmiotu federacji należy poszukiwać w latach 20. XX w., gdy w Rosji Radzieckiej i ZSRR prowadzono politykę *korenizacji*. Zgodnie z jej założeniami, struktura administracyjna państwa powinna odpowiadać podziałom etnicznym, a elity partyjne i państwowe w poszczególnych regionach rekrutować się spośród przedstawicieli najliczniejszych grup narodowościowych. Opiswanej polityce towarzyszyła kampania w sferze kultury zainicjowana przez władze centralne, mająca na celu wsparcie i dowartościowanie

⁶ Pojęcie narodowości tytularnej jest powszechnie używane w rosyjskich tekstach naukowych i publicystycznych, nie jest jednak stosowane w rosyjskim systemie prawa.

⁷ Do 1 stycznia 2007 r. istniał także Tajmyrski (Dołgajko-Nieniecki) Okręg Autonomiczny w ramach Kraju Krasnojarskiego).

⁸ Dagestan jest jedyną republiką Federacji Rosyjskiej, w której nie ma narodowości tytularnej. Do zbiorczej kategorii „narodów Dagestanu” zalicza się czternaście grup etnicznych. Są to Awarowie, Dargijczycy, Kumycy, Lezgini, Lakowie, Tabasaranowie, Azerbejdżanie, Czeceńcy, Nogajowie, Tatowie (Żydzi górscy), Rutulowie, Cachurowie, Agulowie oraz Rosjanie. Wszystkie te grupy posiadają w Dagestanie atrybuty narodowości tytularnych.

języków, dialektów, piśmiennictwa⁹ i twórczości mniejszości etnicznych, które w okresie władzy carskiej padały ofiarą praktyk rusyfikacyjnych i wielkorosyjskiego szowinizmu. Najważniejszym czynnikiem instytucjonalnym, który miał zagwarantować autonomię polityczno-kulturową oraz respektowanie praw mniejszościowych grup etnicznych Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich, stało się powołanie do życia nowych socjalistycznych republik radzieckich w przypadku dużych grup etnicznych oraz autonomicznych socjalistycznych republik radzieckich oraz obwodów i okręgów autonomicznych w przypadku mniejszych grup. Granice tych jednostek administracji terytorialnej zazwyczaj odpowiadały podziałom etnicznym, lingwistycznym i kulturowym.

Powołanie do życia dwutytułarnych republik autonomicznych miało na celu przezwyciężenie partykularyzmów etnicznych. Obie narodowości tytularne miały wzajemnie równoważyć swoje wpływy w ramach wspólnego podmiotu federacji. Mechanizm równowagi nie pozwoliłby żadnej grupie etnicznej na osiągnięcie pozycji hegemonicznej. Co więcej, współistnienie w ramach wspólnej przestrzeni polityczno-administracyjnej miało w zamyśle stać się bodźcem skłaniającym obie narodowości do pracy ponad podziałami etnicznymi na rzecz wspólnego dobra republiki oraz przełamywanie wzajemnej nieufności. Koncepcja republik dwunarodościowych miała położyć kres dotychczasowym animozjom i umożliwić harmonijną koegzystencję grup narodowościowych różniących się w aspekcie etnolingwistycznym, lecz zamieszkującym wspólną przestrzeń geograficzną. Utworzenia republik dwunarodościowych na Kaukazie służyło budowaniu tożsamości ponadetnicznej i stworzeniu podstaw dla prymatu lojalności wobec państwa radzieckiego nad partykularyzmami narodowościowymi i terytorialnymi. Co więcej, umożliwiało zapobieganie dążeniom separatystycznym, które mogłyby zaistnieć w przypadku zdominowania lokalnego aparatu polityczno-administracyjnego przez jedną grupę narodowościową.

Celem polityki narodowościowej prowadzonej w poststalinowskim Związku Radzieckim było nadanie językowi rosyjskiemu statusu ogólnozwiązkowej *lingua franca* przy jednoczesnym zachowaniu języków mniejszości etnicznych. W 1960 r. powstały na Kaukazie pierwsze rosyjskojęzyczne szkoły dla nierosyjskich uczniów. Nie miały one jednak na celu asymilacji mniejszości narodowych, lecz utworzenie wśród etnosów Kaukazu pewnej warstwy społecznej, której przed-

⁹ W wielu przypadkach kultury małych narodów Rosji Radzieckiej opierały się na przekazie ustnym. Ważnym elementem polityki *korienizacji* było opracowywanie alfabetów i reguł języka pisanego małych grup etnolingwistycznych, co dało początek ich piśmiennictwu.

stawiciele mieliby swobodnie posługiwać się dwoma językami – ojczystym i rosyjskim. Przedstawiciele tej warstwy w zamyśle mieli zostać włączeni w skład centralnych elit politycznych ZSRR i odgrywać rolę swoistych „pośredników” między centrum i peryferiami państwa¹⁰.

W czasach istnienia ZSRR na Kaukazie Północnym funkcjonowały trzy dwutytularne jednostki administracyjno-terytorialne. Były to: Czeczeno-Inguszska Autonomiczna Socjalistyczna Republika Radziecka, Kabardo-Bałkarska Autonomiczna Socjalistyczna Republika Radziecka i Karaczajo-Czerkieski Obwód Autonomiczny. Czeczeno-Inguszetia nie przetrwała jednak rozpadu ZSRR i rozpadła się na dwa niezależne podmioty. Gdy w październiku 1991 r. na czele nowo proklamowanej Republiki Czeczenii stanął Dżochar Dudajew i zaczął dążyć do secesji regionu, władze Inguszetii wybrały lojalność wobec Moskwy. Oficjalnie podział republiki dokonał się 10 grudnia 1992 r.¹¹

Leżąca w północno-zachodniej części Kaukazu Republika Kabardo-Bałkaria jest jedynym podmiotem Federacji Rosyjskiej, w którym abchazo-adygejska grupa etniczna stanowi większość ludności. Odsetek Kabardyjczyków wynosi 57,2% spośród 859 tys. mieszkańców tej jednostki administracyjno-terytorialnej. 22,5% mieszkańców republiki to etniczni Rosjanie. Bałkarzy, przedstawiciele drugiego etnosu tytularnego, stanowią 12,7% ludności republiki. Na terenie Kabardo-Bałkarii żyją także niewielkie grupy Turków, Osetyjczyków, Ormian i Ukraińców¹².

Procesy modernizacji, sekularyzacji i akulturacji (zarówno rosyjskiej, jak i radzieckiej) wywarły na narodowości północno-zachodniego Kaukazu wpływ znacznie głębszy, niż na grupy etniczne wschodniej części górskiego regionu. Tradycja i religia w Kabardo-Bałkarii odgrywają rolę znacznie mniejszą niż chociażby w Czeczenii i Dagestanie. Miejscowa ludność powszechnie posługuje się językiem rosyjskim, a Słowianie stanowią znaczący odsetek mieszkańców republiki. Bez wątplenia w wymiarze kulturowo-cywilizacyjnym północno-zachodni Kaukaz jest znacznie bliższy Moskwie, niż wschodnia część górskiego regionu.

Kształt terytorium Kabardo-Bałkarii, podobnie jak sąsiedniej Karaczajo-Czerkiesji, nie odpowiada granicom etnokulturowym. Kabardyjczycy, podobnie jak Czerkiesi, Adygejczycy, Szapsudzy, Abchazi i Abazyjczycy, należą do grupy ab-

¹⁰ Zob. W. Richmond, *The Northwest Caucasus. Past, present, and future*, New York 2008, s. 126.

¹¹ Zakon RF ot 10 dekabrja 1992 g. N 4071-I «O vnesenii izmenenij v staťju 71 Konstitucii (Osnovnogo Zakona) Rossijskoj Federacii — Rossii».

¹² Čislennost' naseleniâ Rossijskoj Federacii po municipal'nym obrazovaniâm na 1 ânvarâ 2013 goda, Moskva 2013, s. 528.

chazo-adygejskiej¹³. Bałkarzy (podobnie jak Karaczajowie) są etnosem tureckim. Gdyby granice między republikami wykreślone zostały zgodnie z podziałami etnokulturowymi, Kabardyjczycy i Czerkiesi znaleźliby się we wspólnym podmiocie federacji, podobnie jak Karaczajowie i Bałkarzy¹⁴.

Kabardyjczyków i Bałkarów (podobnie jak Karaczajów i Czerkiesów) dzieli niemal wszystko – pochodzenie etniczne, język, historia, kultura i tradycja. Można jednak wskazać dwa istotne czynniki społeczno-kulturowe, które łączą oba super-etnosy. Pierwszym jest religia – islam sunnicki, do którego zasad przywiązuje się jednak w regionie stosunkowo niewielką wagę. Zarówno zachodniokaukaskie ludy tureckie, jak i przedstawiciele ludów abchazo-adygskich łączą muzułmańskie praktyki religijne z politeistyczno-spirytualistycznymi tradycjami i obrzędowością, celebując święta islamskie na równi z rytuałami wywodzącymi się z czasów pogańskich¹⁵. Drugim komponentem wspólnym dla tożsamości obu grup było doświadczenie uczestnictwa w projekcie cywilizacyjnym budowy państwa radzieckiego. Mieszkańcy zachodnich republik Kaukazu Północnego w znacznym stopniu przyswoili socjalistyczny system wartości (kolektywizm, skromność, niechęć do zachodniego stylu życia), integrując go ze światopoglądem muzułmańskimi i miejscowymi tradycjami¹⁶.

Okres schyłku i upadku ZSRR wiązał się z erozją dotychczasowego systemu wartości. Odrodzenie tradycyjnej obyczajowości i religijności dokonywało się powoli, co skutkowało pojawieniem się pustki aksjologicznej. Kryzys w sferze wartości, spotęgowany przez patologie wynikające z niesprawności aparatu państwowego, sprzyjał wzrostowi popularności idei etnicznego partykularyzmu, który nierzadko przybierał postać dążeń separatystycznych. Stał się przyczyną pojawienia się silnych ruchów etnopolitycznych w obu republikach.

Kabardo-Bałkarską Autonomiczną Republikę Radziecką do końca lat 80. postrzegano jako region, w którym polityka narodowościowa Moskwy zakończyła się względnym sukcesem. Stosunki ludności rosyjskiej i przedstawicielei narodów

¹³ Według części badaczy oraz ideologów nurtu „czerkieskiego odrodzenia narodowego” wszystkie wymienione grupy etniczne są w istocie jednym narodem, sztucznie rozdzielonym w rezultacie polityki imperialnej Rosji i Związku Radzieckiego. Pogląd ten leży u podstaw powstania panczerkieskiego ruchu narodowego, który spośród wielu swoich celów politycznych za główny stawia sobie utworzenie niepodległego państwa na wschodnim wybrzeżu Morza Czarnego.

¹⁴ Zob. E. Matuszek, *Narody Północnego Kaukazu. Historia – Kultura – Konflikty 1985–1991*, Toruń 2007, s. 105.

¹⁵ *Islam na obszarze postradzieckim*, „Prace OSW” 2003, nr 7, s. 42–54.

¹⁶ Zob. W. Richmond, op.cit., s. 126.

Kaukazu były tu wolne od głębokich animozji. System rekrutacji elit partyjnych i republikańskich, opierający się na parytecie narodowościowym, spotykał się z akceptacją i nie budził większych kontrowersji. Model współistnienia różnych grup etnicznych w ramach jednej republiki znalazł się w kryzysie dopiero w okresie schyłkowego okresu istnienia ZSRR, gdy nastąpił renesans nacjonalizmów „uśpio-nych” przez dziesięciolecia.

W czasach radzieckich gospodarka Kabardo-Bałkarii była silnie zmilitaryzowana. Upadek przemysłu zbrojeniowego po rozpadzie ZSRR zaowocował przeszło dwudziestoprocentowym spadkiem produktu regionalnego brutto w republice. W regionie doszło również do kryzysu demograficznego związanego z *exodusem* etnicznych Rosjan.

Niepokoje etniczne po raz pierwszy wstrząsnęły północnokaukaską republiką podczas wyborów do Rady Najwyższej w 1990 r., podczas których statusu deputowanego nie uzyskał żaden Bałkar. Centralne władze KPZR wezwały do powtórzenia wyborów. Wskutek apelu deputowanym został Bałkar Aziratali Achmetow¹⁷. W lutym 1990 r. na stanowisko pierwszego sekretarza komitetu obwodowego wybrany został Walerij Kokow. Drugim sekretarzem został Bałkar Boris Zuma-kułow (wcześniej urząd ten zwyczajowo pełnili Rosjanie)¹⁸.

Dwoma wydarzeniami historycznymi, które rozpały największe emocje wśród ludności republiki, było męczeństwo narodu czerkieskiego po podboju Kaukazu przez Rosjan w 1864 r. oraz represje, których naród bałkarski doświadczył w okresie stalinizmu, kolektywnie obwiniony o kolaborację z nazistowskimi okupantami¹⁹.

31 stycznia 1991 r. miejscowa Rada Najwyższa Kabardo-Bałkarskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej ogłosiła suwerenność regionu, usuwając jednocześnie z nazwy jednostki administracyjno-terytorialnej człony „radziecka” i „so-cjalistyczna”. Zaproponowano powołanie do życia parlamentu składającego się z Izby Republiki oraz Izby Narodowości, w której trzy najważniejsze grupy etniczne byłyby reprezentowane na zasadzie parytetowej. Propozycja spotkała się ze sprzeciwem zarówno wśród nacjonalistów kabardyjskich, jak też Bałkarów. Działający na Kaukazie północno-zachodnim Czerkieski Kongres Narodowy nawoływał do powołania do życia autonomicznej republiki, w której żyliby

¹⁷ Ibidem, s. 141.

¹⁸ Zob. A.H. Borov, H.M. Dumanov, W.H. Każarov, *Sovremennaâ gosudarstvenost v Kabardino-Balkarii: Istoki, puti stanovleniâ, problemy*, Nałčik 1999, s. 107.

¹⁹ Ibidem.

przedstawiciele wszystkich narodów abchazo-adygskich. Z kolei Kongres Ludu Bałkarskiego 17 listopada 1991 r. proklamował powstanie Republiki Bałkarii²⁰.

Najlepszym sposobem na zażegnanie niestabilnej sytuacji w republice wydał się wybór prezydenta w ogólnonarodowym głosowaniu powszechnym. 5 stycznia 1992 r. na stanowisko prezydenta wybrany został były pierwszy sekretarz republikańskiej partii komunistycznej Walerij Muchamedowicz Kokow, specjalista w zakresie ekonomiki rolnictwa i wieloletni funkcjonariusz partyjny, który zastąpił jako inicjator uchwały o suwerenności Republiki Kabardo-Bałkarskiej²¹. Wybory zostały zbojkotowane przez znaczną część ludności bałkarskiej. Objęcie przez W. Kokowa prezydentury przypadło na szczytowy moment turbulencji etnicznych. Ważnym czynnikiem, który destabilizował sytuację w republice była wojna w sąsiedniej Abchazji. W. Kokow, jako zwolennik jedności wielonarodowej republiki i pozostawania jej w składzie Federacji Rosyjskiej, stał się największym wrogiem zarówno nacjonalistów czerkieskich, jak i bałkarskich separatystów. Po fali demonstracji, która przetoczyła się przez republikę w sierpniu i wrześniu, 26 września 1992 r. prezydent wprowadził stan wyjątkowy w regionie. Decyzja W. Kokowa była emblematyczna dla jego stylu przywództwa i uformowała zręby reżimu politycznego w republice²².

Pozycję W. Kokowa zdecydowanie wzmocniło jednoznaczne poparcie, którego ten udzielił prezydentowi Borysowi Jelcynowi podczas kryzysu konstytucyjnego 1993 r. Lider Kabardo-Bałkarii uznany został przez władze w Moskwie za polityka lojalnego i godnego zaufania.

Celem W. Kokowa i grupy jego współpracowników było niedopuszczenie do rozpadu republiki. Największym zagrożeniem dla jedności regionu były partykularyzmy i animozje etniczne. Prezydent, etniczny Kabardyjczyk, dystansował się od działań Czerkieskiego Kongresu Narodowego. Szczególnie zdecydowane działania jego administracji wymierzone były jednak w aktywistów bałkarskiego odrodzenia narodowego (lider samozwańczej Republiki Bałkarskiej, S. Bieppajew, został przezeń w 1996 r. oskarżony o ekstremizm polityczny)²³.

W. Kokow sprawował rządy silnej ręki. W Kabardo-Bałkarii w okresie jego rządów zapanował reżim autorytarny. Wybory odbywały się, lecz stopniowo zatraciły

²⁰ Ibidem.

²¹ Zob. *Kokov Valerij Muhamedovič*, <http://www.kavkaz-uzel.ru/articles/13678/> [dostęp: 30.08.2018].

²² Ibidem.

²³ Zob. W. Kotowicz, *Przywództwo i elity polityczne w Kabardo-Bałkarii*, [w:] *Kaukaz. Mechanizmy funkcjonowania i legitymizacji elit politycznych*, red. T. Bodio, Warszawa 2012, s. 384–386.

konkurencyjny charakter i zostały zdegradowane do roli plebiscytu. Świadczyć mogą o tym wyniki wyborów prezydenckich, w których pozycji lidera nie zagroził żaden konkurent. W wyborach z 1997 r. W. Kokow był jedynym kandydatem – poparło go przeszło 99% głosujących. Tryumf wyborczy umożliwił kabardyjskiemu liderowi zainicjowanie przyjęcia konstytucji republiki przez parlament. Ustawa zasadnicza Republiki Kabardo-Bałkarii uchwalona została 1 września 1997 r. Konstytucja zawiera niewiele odniesień do zagadnień etnicznych oraz historii i specyfiki regionu, nie zawiera także stwierdzenia o wyższości prawa republikańskiego nad federalnym²⁴.

W 2002 r. W. Kokow uzyskał poparcie przeszło 80% głosujących. Przez lata swojej prezydentury zyskał reputację jedyne go polityka posiadającego autorytet wystarczający dla utrzymania pokoju i bezpieczeństwa w regionie. Wstrząsem dla opinii publicznej Kaukazu Północnego okazała się wieść o chorobie popularnego lidera. 16 września 2005 r. został zmuszony do ustąpienia z powodów zdrowotnych. 29 października 2005 r. zmarł na chorobę nowotworową.

Choć prezydenta W. Kokowa czasem krytykowano za dyktatorskie metody rządów, kabardo-bałkarski lider uznawany był za jednego z najbardziej efektywnych przywódców Kaukazu Północnego. Stworzony przez niego system rządów autorytarnych oraz niezłomna determinacja, z którą zwalczał ruchy separatystyczne, umożliwiła mu utrzymanie jedności w potencjalnie turbulentnym regionie. W. Kokow zyskał autorytet zarówno wśród swoich rodaków Kabardyjczyków, jak też Rosjan i Bałkarów. Nieoczekiwana rezygnacja i śmierć przywódcy uważanego za gwaranta stabilności w regionie wywołała ryzyko powrotu animozji etnicznych²⁵.

Kolejnym liderem Kabardo-Bałkarii został Arsen Baszirowicz Kanokow, Kabardyjczyk, doktor nauk ekonomicznych i akademik. W przeciwieństwie do W. Kokowa nie wywodził się z radzieckiej nomenklatury, lecz z elit naukowych i gospodarczych. Zgodnie z nowym ustawodawstwem, nie został wybrany w wyborach powszechnych, lecz wyznaczony przez prezydenta W. Putina i zatwierdzony przez miejscowy parlament²⁶.

Tuż po naznaczeniu nowej głowy republiki reżim polityczny Kabardo-Bałkarii wystawiony został na poważną próbę. Życiem politycznym regionu wstrząsnął spektakularny atak islamistów na Nalczyk 13 października 2005 r. Dwustu bojow-

²⁴ Zob. Konstytucja Kabardino-Balkarskiej Republiki.

²⁵ Zob. W. Maslennikov, *Pamâti pervogo prezydenta Kabardino-Balkarii Valeriâ Kokoewa*, <http://www.sk-news.ru/news/analytic/7420/> [dostęp: 30.01.2014].

²⁶ W. Kotowicz, op.cit., s. 386.

ników podjęło próbę przejęcia kontroli nad wszystkimi punktami strategicznymi miasta (lotnisko, posterunki milicji, koszary), co miało doprowadzić do wyparcia sił federalnych z kabardo-bałkarskiej stolicy. Siły wahabickiego podziemia terrorystycznego zostały zwyciężone przez rosyjską armię już następnego dnia. Tym niemniej brawurowy atak na stolicę republiki uważanej za ostoję stabilności na Kaukazie Północnym stanowił demonstrację siły islamskich ekstremistów²⁷.

W późniejszym okresie fundamentaliści religijni nie zdołali zdestabilizować sytuacji w regionie. Największą siłą polityczną zdolną zagrozić aktualnemu reżimowi politycznemu jest ruch panczerkieski. Choć władze polityczne republiki akceptują działalność centrali Międzynarodowego Stowarzyszenia Czerkieskiego w Nalczyku, a w pewnym stopniu nawet patronują tej organizacji, radykalne skrzydło czerkieskiego ruchu narodowego zajmuje stanowisko skrajnie niechętne wobec elit politycznych uznawanych za kunktatorskie i ugodowe wobec władz²⁸.

Arsenij Kanokow nie zdołał zdobyć u mieszkańców republiki autorytetu porównywalnego z tym, którym cieszył się jego poprzednik. Podczas jego prezydentury mnożyły się afery korupcyjne. Liderowi republiki zarzucano nepotyzm oraz kierowanie się przynależnością klanową w procesie doboru kadr. Procesom towarzyszył spadek udziału etnicznych Rosjan w elitach władzy. Stopniowo pogłębiał się także rozłam wśród elity kabardyjskiej. Wśród przeciwników A. Kanokowa najbardziej prominentną rolę odgrywał klan Kokowów, z którego wywodził się pierwszy prezydent republiki. Przedstawiciele klanu związani byli przede wszystkim ze strukturami siłowymi Kabardo-Bałkarii²⁹.

6 grudnia 2013 r. pełniącym obowiązki głowy Republiki Kabardo-Bałkarii mianowany został weteran służb bezpieczeństwa generał policji Jurij Aleksandrowicz Kokow, przedstawiciel najbardziej wpływowego z kabardyjskich klanów. Nowy lider republiki zapowiedział, że jego priorytetem będzie stabilizacja sytuacji etnicznej w republice³⁰. 9 października 2014 r. Parlament Republiki Kabardo-Bałkaria jednogłośnie zatwierdził kandydaturę J. Kokowa na prezydenta³¹.

²⁷ Zob. I. Najdenov, *Kto napal na Nalčik*, „Izvestiâ”, 17.10.2005.

²⁸ Zob. P.J. Sieradzan, *Czynniki destabilizacji politycznej w Karaczajo-Czerkiesji: separatyzm etniczny i fundamentalizm religijny*, „Przegląd Politologiczny” 2012, nr 2.

²⁹ Zob. N. Procenko, *Kabardino-Balkariâ – raskolotaâ élita*, <http://kavpolit.com/kabardino-balkariya-raskolotaya-elita/>; [dostęp: 25.08.2018].

³⁰ Zob. Kokov Ūrij Aleksandrovič. *Biografiâ*, <http://www.kavkaz-uzel.ru/articles/234702/>; [dostęp: 31.08.2018].

³¹ Zob. Ūrij Kokov *izbran glavoj Kabardino-Balkarskoj Respubliki*, <http://www.kavkaz-uzel.ru/articles/250482/> [dostęp: 13.09.2018].

Warunkiem stabilności reżimu politycznego w Kabardo-Bałkarii jest utrzymanie parytetów między poszczególnymi grupami etnicznymi oraz wypracowanie modelu harmonijnego współistnienia największych kabardyjskich klanów. Jakikolwiek zachwianie kruchej równowagi w strukturze elit władzy może doprowadzić do potężnych wstrząsów społecznych. Choć Kabardo-Bałkaria często uznawana jest za względnie stabilny region, należy być świadomym, że stabilność ta ufundowana jest na słabych podstawach. Właściwa polityka etniczna wydaje się kluczem do zachowania pokoju w regionie. Nie wiadomo jeszcze czy nowy lider republiki, który należał do najgorętszych krytyków polityki swojego bezpośredniego poprzednika A. Kanokowa, zdoła stworzyć model przywództwa równie silnego, jak pierwszy prezydent republiki W. Kokow. Jak dotąd Kabardo-Bałkaria unikała większych wstrząsów i niepokoїв, choć wydarzenia z lat 1992 i 2005 zachwiały podstawami ładu społeczno-politycznego regionu. Czas pokaże czy autorytarny model reżimu politycznego, będący dziedzictwem prezydentury silnego lidera W. Kokowa, okaże się efektywny, czy też okoliczności wymuszą jego zmianę.

Bibliografia

- Bodio T. (red.), *Przywództwo i elity polityczne w krajach WNP*, Warszawa 2010.
- Bodio T. (red.), *Przywództwo, elity i transformacje w krajach WNP*, Warszawa 2010.
- Bodio T. (red.), *Kaukaz. Transformacja przywództwa i elit politycznych*, Warszawa 2012.
- Bodio T. (red.), *Kaukaz. Mechanizmy legitymizacji i funkcjonowania elit politycznych*, Warszawa 2012.
- Bodio T. (red.), *Kaukaz Północny: elity, reżimy, etnopolityka, bezpieczeństwo*, Warszawa 2014.
- Bodio T. (red.), *Kaukaz Północny: elity władzy i życie polityczne*, Warszawa 2014.
- Bodio T. (red.), *Kaukaz Północny: religie, polityka, elity i bezpieczeństwo*, Warszawa 2017.
- Borov A.H., Dumanov H.M., Każarov W.H., *Sovremennaâ gosudarstvenost v Kabardino-Balkarii: Istoki, puti stanovleniâ, problemy*, Nałčik 1999.
- Dorončenkov N.A., *K soûzu suverennyh narodov. Sbornik dokumentov*, Moskva 1991.
- Islam na obszarze postradzieckim*, „Prace OSW” 2003, nr 7.
- Matuszek E., *Narody Północnego Kaukazu. Historia – Kultura – Konflikty 1985–1991*, Toruń 2007.
- Richmond W., *The Northwest Caucasus. Past, present, and future*, New York 2008.